

Sociologický slovník

V důsledku redukováného a deformovaného vývoje společenských věd během posledního půl století chybí dnes československé sociologii vlastní solidní, moderní informační báze, ze které by bylo možno čerpat při studiu i vědecké práci v tomto i v příbuzných oborech. Existuje pouze Malý sociologický slovník vydaný v okleštěné podobě před dvaceti lety, na začátku tzv. normalizačního období, a dílčí učebnicová kompendia psaná většinou formou skript a postrádající novější poznatky světové sociologie. Ale ani pečlivým studiem zahraničních informačních zdrojů nelze nalézt výkladový slovník, který by obsáhl konceptuální aparát sociologické teorie a sociologického výzkumu, základní informace o historii oboru i o jeho variantních národních či územních pojetích, orientační záběry příbuzných sociálně vědních oborů (do kterých by sociolog měl "vidět" a jejichž poznatky by měl využívat) a vedle toho či současně sociologickou reflexi běžných pojmů a událostí sociálního života. Prostě slovník, který by zahrnoval předmět a metodu sociologie v celé aktuální, reálně existující a reálně zkoumané šíři, který by byl jakýmsi zasvěceným profesionálním průvodcem mladého i staršího, vzdělanostně a informačně poněkud zanedbaného českého a slovenského sociologa. Cizojazyčné encyklopedie a slovníky jsou poněkud jednostranné, selektivně pojaté, navíc staršího data. Je možné, že díky dlouho trvající záplavě dílčích kompendií pokrývajících per partes vše, co je možné znát, není v západních zemích potřeba podobných jednorázových, stručných, všezahrnujících děl příliš velká. Sociologicky pochopitelně vyznívá i tvrzení, že módní slovníková vlna šedesátých a sedmdesátých let už prostě poklesla, a to i proto, že odvést dobrou práci tohoto typu vyžaduje příliš mnoho úsilí, mravenčího, dlouhodobého a pro autory finančně neefektivního. Poslední dobou se objevují spíše menší díla z pera jednoho nebo několika málo autorů, která mívají často pseudo- nebo meta-slovníkovou podobu.

Vyznačují se výrazným individuálním rukopisem a s růstem počtu autorů působí někdy stylisticky nesourodě.

Vzhledem k diskontinuitě vývoje naší sociologie a velké informační mezeře v oblasti teoretického i aplikovaného výzkumu jeví se urychlené vydání komplexního slovníkového díla výše naznačeného typu jako nezbytný předpoklad dalšího rozvoje oboru. Mohlo by mu usnadnit, urychlit zpáteční cestu do Evropy, respektive na Západ, - jestliže se podaří připravit je rychle a kvalitně. Předpoklady pro to jsou. Především se na něm už nějakou dobu pracuje, má svého institucionálního garanta i výkonný redakční tým, ke spolupráci byli získáni přední odborníci domácí i zahraniční a přípravu racionalizuje počítač, na kterém se provádí třídění a korektury a z jehož média by se měl slovník vytisknout.

Z historie přípravy Slovníku:

Zmíněná náročná koncepce vznikla v roce 1988 a je hlavně dílem Jiřího Linharty, který zároveň inicioval malý výkonný redakční tým na bázi sociologického odboru bývalého ÚFS ČSAV. Tým vypracoval heslář odpovídající koncepci, který byl několikrát diskutován v širším okruhu společenskovědních pracovníků, a pak převážně cestou osobních kontaktů získal pro autorskou spolupráci naše nejlepší odborníky v oblasti sociologické teorie, aplikovaných sociologických disciplín i hraničních a sousedních oborů. Koncem roku 1988 již začalo na Slovníku pracovat více než sto osob z Čech, Moravy i Slovenska. Autorská skupina se během doby částečně změnila a postupně se rozšířila zhruba na 150 osob. Zde je třeba poznamenat, že po zmapování "terénu odborníků" a jeho srovnání s potřebami Slovníku bylo zjištěno mnoho "prázdných míst", tj. oblastí, ve kterých se nikdo nevyzná. Proto musí redakční rada autory permanentně doplňovat a zároveň vyvíjet velké úsilí k získání informačních zdrojů pro redakční doplňování, aktualizaci údajů v některých evidentně nedostatečně (zejména jednostranně) zpracovaných heslech. V průběhu

V průběhu prací došlo i k dílčím úpravám v heslářích, které ale nenarušily původní koncepci a zhruba zachovaly i původní rozsah a systém příloh a rejstříků. Struktura hesel, obsahová i formální, je jednotná a autoři byli zavázáni držet se přesně detailních pokynů. Přesto byly a jsou redakční práce ztěžovány nedodržíváním stanovených pravidel. Vzhledem k velkému rozsahu a specifickému charakteru připravovaného díla bylo rozhodnuto dopracovávat je po tématických částech, které jsou prověřovány oponentními sezeními. Z nich vycházejí zároveň recenzní posudky pro nakladatelství Svoboda, které se zavázalo Slovník vydat.

Začátkem listopadu 1989 proběhly první oponentury, které zahrnuly 9 tématických celků představujících více než třetinu rozsahu slovníku. V této době už uplynula roční lhůta pro autory a alespoň v první variantě měla být k dispozici všechna hesla. Bohužel návratnost byla pouze padesátiprocentní. Po listopadu 1989 se příprava Slovníku ještě zpomalila, protože zúčastněné osoby musely často zvládat nápor jiných, "aktuálnějších" úkolů. Značné ztěžování prací způsobilo úmrtí Jiřího Linharta, který přípravu Slovníku celou dobu řídil a byl nenahraditelným potenciálním autorem mnoha hesel, na kterých jiní autoři ztroskotali. Ale nový Sociologický ústav ČSAV převzal garanci Slovníku a doplnil přípravný tým dalšími pracovníky, takže práce na Slovníku byly posléze obnoveny v intenzivní podobě. Pracovní skupina SoÚ vedená A. Vodákovou v úzké součinnosti s redakční radou, již předsedá M. Petrusek, částečně aktualizovala heslář Slovníku i autorský kolektiv, který byl posílen zejména odborníky ze zahraničí. Koncem roku 1990 se konaly oponentní rozpravy k dalším třem tématickým blokům a na březen a duben 1991 se připravují další. Slovník by měl být dokončen do začátku roku 1992 a vydán v r. 1993. Období pěti let od započetí prací do vydání díla takového rozsahu a náročnosti je experty považováno za velmi krátké.

Koncepce Slovníku:

Slovník bude obsahovat ucelenou pojmovou výstavu teoreticky i empiricky zaměřené sociologie i hraničních a příbuzných oborů. Hesla jsou obsahově i formálně vzájemně

propojena a heslář umožňuje vytvářet i dílčí relativně úplné systémy pro jednotlivé oblasti a disciplíny. Slovník bude mít encyklopedický charakter, i když bude rozčleněn do velkého množství kratších hesel řazených abecedně. Mozaikový systém poskytne lepší, rychlejší orientaci i možnost variantního tématického grupování hesel. Rozsah hesel se pohybuje od ¼ do 10 normostran, průměrná délka hesla je 1 normostrana. Pro každé heslo je předepsán podle jeho relevance jeden ze čtyř velikostních typů: do ½ strany, ½-3 strany, 3-5 stran, 5-10 stran. Celkový rozsah heslové části bude cca 3 500 normostran, 500 normostran zabere přílohy. Hesla jsou zpracována podle jednotné osnovy předepsané pro jednotlivé typy hesel. Důraz je kladen na objektivitu a úplnost informací, ideologizace a subjektivní hodnotící soudy se vylučují. Kromě výkladových hesel bude slovník obsahovat i "odkazová" hesla, u kterých bude pouze odkaz na to heslo, ve kterém je daný pojem vyložen.

Informace předepsané pro všechny typy hesel (pokud jsou smysluplné, zjištělné a nejsou zcela triviální):

- etymologie pojmu (korigovaná pracovníky jazykového ústavu ČSAV),
- obecné, nejčastější, převládající, nebo nejsociologičtější vymezení pojmu,
- historie pojmu, údaje o tom, kdo, kdy a jak termín zavedl (sémantický rozptyl pojmu),
- výklad hlavních koncepcí, které se k němu váží,
- soudobé používání pojmu,
- souvislosti s jinými pojmy (odkazy na jiná hesla nebo krátké explikace),
- překlad pojmu do angličtiny, francouzštiny, němčiny a ruštiny,
- základní literatura (kde lze najít informace o pojmu).

Jednotlivé obsahové dimenze slovníku, na které navazuje typologie struktury hesel:

- základní pojmy obecné sociologické teorie a metodologie,
- hlavní sociologické školy a směry (historické i současné),
- národní sociologie, resp. sociologie jednotlivých států a větších územních celků,
- sociologicky relevantní pojmy vyskytující se v běžné sociální praxi,

- základní konceptuální aparát jednotlivých aplikovaných sociologických disciplín,
- sociologicky interpretovaný základní konceptuální aparát hraničních a příbuzných oborů,
- sociální otázky, hnutí, události.

Příklady relativně kompletních tématických bloků:

základní pojmy sociologické teorie, sociologické školy a směry, sociologie životního způsobu a volného času, sociologie rodiny, výzkum veřejného mínění, sociální prognostika, sociologie města, sociologie venkova, sociologie umění, sociální a kulturní antropologie, ekonomická sociologie, sociální psychologie, sociologie jazyka, sociologie morálky, sociologie medicíny, sociální patologie a deviace, sociologie politiky a práva, demografie, sociologie a metodologie vědy, sociologie techniky, sociální ukazatele, sociální geografie a regionalistika, ekologie, sociologie náboženství, metodologie sociolo-

gického výzkumu, sociologie práce a průmyslu, kulturologie, sociologie jednotlivých národů a států (některá hesla nebudou zahrnutelná do tematických bloků).

Přílohy:

- tabulky a grafy,
- sémantické mapy vybraných oblastí a disciplín,
- podrobný rejstřík osob vyskytujících se v obsahu hesel se základními údaji o jejich životě a díle,
- rejstříky institucí, časopisů, slovníků.

I když jsou práce na Sociologickém slovníku již v pokročilém stádiu, přivítáme spolupráci dalších odborníků jako konzultantů, recenzentů, případně autorů a spoluautorů dosud chybějících hesel.

Za přípravnou skupinu Sociologického slovníku v Sociologickém ústavu ČSAV

Alena Vodáková

Letní škola srovnávací politiky ve Florencii

Evropský universitní institut pořádá od poloviny sedmdesátých let každoročně setkání mladších a starších vědců, kteří se, ať už z jakéhokoliv úhlu pohledu, zabývají politikou. Až do roku 1989 stál v popředí jejich zájmu politický svět západních zemí, zatímco problematika střední a východní Evropy nebyla pro analýzu politických procesů pozdního kapitalismu relevantní. Události roku 1989 v zemích sovětského bloku znamenají přirozeně obrat v zájmu o tuto geografickou oblast. Čtrnáctidenní setkání (25. 6.-6. 7. 1990) ekonomů, sociologů, politických vědců a diplomatů ve Florencii bylo důležitou konferencí, která proběhla v duchu velkoryse pojaté snahy dobrat se příčin a důsledků výrazných změn politických systémů zemí východní a střední Evropy, a to v nejrozdílnějších souvislostech politických, ekonomických, sociálních a mezinárodně právních.

Tomuto záměru odpovídalo i složení účastníků letní školy. Zúčastnilo se jí dvanáct vyučujících a dvacet dva mladších vědeckých pracovníků a studentů z dvanácti zemí Evropy. Proporcionálně byly zastoupeny země bývalého východního bloku a kapitalistické státy. Jejich vzájemný kontakt

i myšlenkové konfrontace přesvědčivě ukázaly, že rozdílné životní zkušenosti vedou až k překvapivě různým chápáním a interpretacím jedné a téže události. Nicméně, právě odlišné interpretace jsou na setkáních tohoto typu nejcennější.

Letošní škola proběhla ve slušném pracovním tempu. Dopoledne byla věnována přednáškám více či méně teoretického zaměření, zatímco odpoledne patřila prezentaci seminárních příspěvků. Školu řídili prominentní profesoři Evropského universitního institutu ve Florencii Jean Blondel, Steven Lukes a Bogdan Szajkowski.

Vzhledem k velkému počtu příspěvků se omezím jen na ty nejdůležitější. Jean Bondel vystoupil jako přednášející dvakrát. Ve své první přednášce se zaměřil na krizi legitimačních mechanismů moderní společnosti. K tomuto klasickému sociologickému a politologickému tematu přistoupil neklasicky. Jako východisko mu sloužil postřeh, že politická věda, na rozdíl od věd ekonomických, začala od svého počátku operovat s pojmem stát a nikoli jedinec, což má za následek absenci metodologického aparátu, který by umožňoval analýzu motivačních struktur, skupinových a meziskupinových vazeb, jakož i modelů jednání